

Rokay Péter

· Újvidéki Egyetem, BTK, Történelem Tanszék
· istorija@ff.uns.ac.rs

EGY BÁCISKAI URADALOM HÁROM FALVÁNAK ÉLETE A 15–16. SZÁZAD FORDULÓJÁN¹

*Life in Three Villages in the Region of Bácska
at the Turn of the 15th-16th Century*

Az egykori Kutas, Sopron és Szörnyőegyház emlékét a szenttamási puszták helynévanyaga őrzi. Először a nagyhegyesi uradalom összeírásában bukkanunk rájuk. Ez a határrész 1476-ig Maróti Mátyus magyar főúr birtoka volt. Választásunk azért esett erre a három falura, mert csupán ezt a hármat említi egy körülbelül fél évszázaddal később, 1520 táján keletkezett kútfő. Ez a forrás a kalocsa–bácsi érsekség tizedjegyzéke. Ha ezt a két kútforrást összehasonlítjuk, aránylag teljes képet kapunk az említett falvak 15–16. századi életéről.

Mint ismeretes, a középkorban a falvak élete igen lassan változott. Az a periódus, melyen át Kutas, Sopron és Szörnyőegyház falvak életét figyelemmel kísérjük, csupán kis részét képezi egy hosszabb időszaknak, melynek határait a magyar falukutatók – elsősorban Acsády Ignác és Szabó István – 1351-től 1526-ig húztak meg. Tehát tekintet nélkül arra, hogy bár adataink a 16. századból származnak, érvényesnek tarthatjuk őket a korábbi korszakra is.

Kulcsszavak: Kutas, Sopron, Szörnyőegyház, érsekségi dézsmajegyzék, uradalom, 15. század

E falvak életének némely vonására már elnevezésük rávilágít. A kutak a víz-szegény Közép-Bácskában, ahol nem voltak jelentősebb természetes vízfelületek, az állattartás fontos objektumai voltak. Ezért a Kutas helynév aránylag gyakran fordul elő ezen a területen. Kutas falu közelebbi környékén például egy Kőkút nevű helység létezett.

Sopront vagy Sofront, a másik falu nevét egyesek a Szofron(iusz) személynévből származtatják. Nem bocsátkozva ezúttal e föltételezés helyénvalóságának vizsgálatába, ez alkalommal csupán arra szeretnénk emlékeztetni, hogy Nyugat-Magyarországon ma is van ilyen nevű város, mely 1946-ig a hasonló nevű megye székhelye volt. A nagyhegyesi uradalomban, úgy látszik, korábban két, egymáshoz közel eső azonos nevű helység létezett. Erre enged következtetni

¹ Eredeti je a *Живот села једног властелинства у јужној Угарској крајем XV и почетком XVI века*; Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића, XIII (1990), 229–239 címen elhangzott és megjelent előadás szerkesztett változata.

az a körülmény, hogy 1476-ban ezt a helységet még Kétsopronyának hívták. A két azonos nevű falu 1522-ben létrejött egyesülése visszatükröződött nevének alakulásában is, mert ekkor már Sopronnak nevezik.

A harmadik falunak, Szörnyőegyháznak a neve, mai magyar ejtésben Szörnyőegyház volna. Nem világos, hogy mi lehetett olyan szörnyű ennek a falunak a templomában, melyről a nevét nyerte. Ha ezt nem is tudjuk, tény, hogy más falvakat is neveztek el templomuk külső jegyeiről. Így például csak a vizsgált falvak környékén ilyen nevek voltak: Fehér-, Szeg-, Hímes- és Temérdekegyház. Feltéve, ha e falvak nevét helyesen írja a lista összeállítója. Nem zárható ki azonban, hogy a „Szörnyő” a „Szörény” „Szeverin” személynévből alakult ki. Megtörténhetett, hogy a helység templomát Szent Szeverinről nevezték el. Az ő ünnepét Magyarországon október 23-án ülték. Ez nem az egyedüli ilyen nevű hely a magyar korona fennhatósága alatt a középkorban. Az Al-Dunánál áll Szörényvár, a mai Turnu Severin, az egykori Szörényi bánóság székhelye, melyről a mai Bánóság (Bánát) nyerte a nevét. Valószínűleg ugyancsak Szörény nevéből keletkezett a bácskai Szeréndnek, a későbbi Szelencsa helységnek a neve is. E név használata a magyar lakosság körében azonban aránylag ritka volt, így előfordulhatott, hogy a közép-bácskai lakosok fölcserélték a sokkal gyakoribban használt és élénkebb képzeletre valló jelzővel.

Sajnos, nem tudunk semmi közelebbit arról, mikor épült a templom, melyről Szörnyőegyház falu a nevét kapta. Lehetséges, hogy amikor a nevét följegyezték, már nem is létezett, és a névben csupán egy korábbi egyház emléke tükröződik. Egyes helynévkutatók szerint minden „egyház” utótagú helynév elpusztult helységet jelöl. Ha ez a feltételezés helyes, akkor valószínű, hogy Szörnyőegyház az általunk vizsgált forrásokban említett időben lakatlan volt.

A Marótiak jószágainak jegyzékében minden helységnek két rovatot írányoztak elő. Az egyikbe a lakott, a másikba a lakatlan telkeket kellett volna bejegyezni. Ezek a rovatok azonban sajnos üresen maradtak. Szörnyőegyház feltételezett lakatlanságát megerősíteni látszik egy másik körülmény: mindhárom falu közül ebben volt a legtöbb szerb lakos, akik a 15. század második felétől intenzíven kezdtek betelepülni Dél-Magyarország területére, főleg az elhagyott földeket vették birtokukba. Szörnyőegyház falu újjáéledését ezek szerint a szerb telepéseknek ezen a vidéken történő megjelenésével hozhatjuk összefüggésbe.

Kutas, Sopron és Szörnyőegyház falvak, lakosaik számát tekintve, különböző nagyságúak voltak. Nem ismerjük ugyan a lélekszámot, de a háztartások számát igen. A három falu közül a legnagyobb, Kutas 30 háztartást számlált, és kétszer nagyobb volt Szörnyőegyháznál, amely nem is volt önálló falu, hanem Sopron külső telepének számított. Ezt igazolja az a tény, hogy nem volt saját bírója, s hogy a tized (decima–dézsmá) címén összegyűjtött gabonát Bácsba szállításáig nem őrizték helyben. A középső helyet Sopron foglalta el 21 háztartással.

A tizedjegyzék által felölelt régió összesen mintegy 5000 nevet, azaz ugyanennyi háztartást számlál. Az említett három faluban a lakosság összesen 13%-ot tett ki – Kutas 6%, Sopron 4% és Szörnyőegyház 3%-ot. Közülük csak Kutas közelítette meg a régió 30,3-as átlagát. A másik két falu messze elmarad az átlagtól. Ez más szóval azt jelenti, hogy Kutas, Sopron és Szörnyőegyház a Bácskában kis falvaknak számítottak.

A vezeték-, azaz ragadványnevek alapján következtethetünk a lakosok eredetére, etnikai hovatartozására, illetve szakmai összetételére. Etnikailag az a helyzet – mint már sejtettük –, hogy e falvak közül az egyikben, Szörnyőegyházán szerbek is laktak. A szerb háztartások száma ebben a faluban 7 volt. Szerbeket találunk a Szörnyőegyház melletti Kutason is. Jellemzőnek tartjuk, hogy a szerbek szám szerint a legtöbben a legkisebb faluban voltak jelen. Ez arra utal, hogy Kutas jobbára pusztá volt. Szörnyőegyházán a szerbek a lakosság 46%-át, tehát megközelítőleg a felét alkották, létszámuk egyenlő volt a magyarokéval, a lakosság másik etnikai csoportjával. A lakosság hátramaradt 7–8%-ának etnikai hovatartozását nem tudtuk megállapítani. Ugyanakkor Kutas 8 szerb háztartást számlált, s ez a három falu lakosságának, illetve háztartásának 24%-át, tehát valamivel több mint 1/4-ét alkotta. Szörnyőegyház szerb lakossága azonban nem csupán Kutashoz viszonyítva volt nagy, hanem a régió többi helységéhez képest is. 1522-ben tehát Szörnyőegyház számított az aránylag legnagyobb szerb lakosságú helységnek a Bácskában.

A harmadik faluban, Sopronban nem voltak szerbek, azaz szerb háztartások, de volt 4 szerém(ség)ji. Szerém(ség)jieket említenek a másik két falu vonatkozásában is. Közöttük feltehetőleg szerbek is voltak, mivel ebben az időben már ők alkották e régió lakosságának nagy részét. Ha már a régióknál tartunk, ahonnan három falunk lakossága származott, említsük meg a másik közeli megyét, Valkót is. Nem kétséges, hogy a lakosság Magyarország peremvidékeiről a Bácska, tehát az ország belseje felé húzódott, mert félt a törökök csapásaitól, melyek különösen gyakoriakká váltak Belgrád 1521-ben bekövetkezett eleste után.

Megállapítható, hogy három falunk lakossága jobbára a közeli bácskai helységekből eredt. A soproni „Kutasi” név alapján ítélve volt bizonyos lakossági migráció ezen a három falun belül is. Lakóik többsége – legalábbis a vezeték-, helyesebben ragadványnevek alapján erre lehet következtetni – magyar volt. A magyarok a három falu összlakosságának 66%-át, azaz legalább a kétharmadát tették ki, feltéve, ha a szerém(ség)jiek között egyetlenegy magyar sem volt. Falvanként ez így nézne ki: Kutas 70%, Sopron 76% és Szörnyőegyház 46%. A magyarok közé számítottuk azt a székelyt is, akinek a neve regionális hovatartozást is jelöl. Végül a magyarok és a szerbek mellett e három faluban feltűnik, még hozzá összesen kétszer, egy Tót. Ez a név nem szlovákokat, hanem szlavóniaiakat jelöl, tehát nem föltétlenül nemzetiségi, hanem regionális eredetre utal.

Világosabb adatokat nyújt számunkra az 1522. évi forrásunk a lakosság, helyesebben a gabonatermesztők nemek szerinti és gazdasági megoszlásáról. Mindhárom falu gabonatermesztő lakosságának, illetve háztartásának a fejeit 93%-ban, mint ez várható is volt, férfiak alkották. Mellettük azonban a két kisebb faluban, Sopronban (3) és Szörnyőegyházán (1) képviselve voltak, igaz, szerényen, mindössze 6%-ban az önellátó nők, azaz özvegyek is. Számuk elmarad az egész régió 10%-ot kitevő átlaga mögött: a vizsgált három faluban csak valamivel több mint 1%-ot ér el. Tegyük hozzá azonban, hogy mivel e korban igyekeztek a földet elragadni az özvegyektől, a nők száma eredetileg meghaladja azokat, akiknek sikerült megőrizniük gazdasági létezésük minimális alapját. Ezek mindhárom faluban – legalábbis megboldogult férjük neve alapján következtetve – magyarok voltak.

A falusi lakosság óriási többsége örök időktől fogva mezőgazdasági termeléssel foglalkozott. Így volt ez Kutas, Sopron és Szörnyőegyház esetében is. Megint csak a ragadványnevek utalnak arra, hogy ebben a három faluban mindössze két iparos volt: egy szabó Sopronban és egy kovács Kutason. Ők mesterségük mellett természetesen mezőgazdasági termeléssel is foglalkoztak. Persze nem volt minden személy, aki a nevét valamilyen foglalkozásról kapta, szükségszerűen iparos, és fordítva, nem mindenkit neveztek el arról az iparról, amelyet űzött.

Valamely falu lakosságának foglalkozásai nem számítottak a mai értelemben vett iparnak. A nevek utalhatnak viselőik más irányú tevékenységére is. Így például Sopron falu bírájának Huszár neve arról tanúskodik, hogy ő korábban a lovasságnál szolgált. Mint ismeretes, a magyar állam hadseregében a 14. századtól kezdve parasztok is szolgáltak, akár a földesuruk zászlaja alatt, akár mint zsoldosok a Mátyás király (1458–1490) alapította állandó hadseregben. Másrészt Maróti Mátyus úgy is, mint nagybirtokos, úgy is, mint állami tisztségviselő – macsói bán – saját katonai egységeket tartott fenn, melyek sorait nem utolsósorban birtokainak lakosságából töltötte fel.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján a vizsgált falvak lakossági struktúráiból legjobban az anyagit, következésképpen a társadalmi vehetjük górcső alá. Az anyagi helyzet ismérve meglehetősen egyoldalú, mert kizárólag egyetlen termény, a gabona egyévi jövedelmének hányadosán alapul. A rendelkezésünkre álló adatokból azonban levonhatók bizonyos következtetések. Kutas, Sopron és Szörnyőegyház falvak lakosságának anyagi állapota meglehetősen kiegyensúlyozott volt. Legalábbis erről tanúskodik az a körülmény, mely szerint a szegényeket (pauperes) mint ilyeneket külön megjelölték. Ebbe a kategóriába azonban 1522-ben csupán két ember tartozott a három faluban. Mindkét pauper Sopronban élt.

Javaik alapját a falvak lakói munkájukkal, azaz, mint említettük, földműveléssel teremtették meg. Azok száma, akik a dézsmát gabonában fizették, az egész régióban 2641-et tesz ki, ami a háztartásoknak (gazdaságoknak) csak 52%-át, tehát csupán valamivel több mint a felét alkotta. Ez azt jelenti, hogy 1522-ben

ennyi háztartás (gazdaság) termelt gabonát, legalábbis azon a területen, amely meg volt terhelve ezzel az adóval. A tizedet gabonában róttá le a szörnyőegyházi tizedkötelesek 86, Sopronban 76 és Kutason mind a 100%-a. A három faluban összesen 89%-uk. Gabonatized járt a földesúrnak is, tehát e három falu lakosainak a Bácska szívében elegendő mennyiségű gabonát kellett termelniük ahhoz, hogy legalább a kötelezettségeiknek eleget tegyenek.

Vizsgáljuk meg tehát Kutas, Sopron és Szörnyőegyház lakosainak gabona-termesztési tevékenységét. Az 1522. évi dézsmajegyzék alapján megállapíthatjuk e három faluban termelt gabona fajtáit. Habár csupán az árpát és a zabot említi név szerint, éppen ebből következtethetünk arra, hogy a maradék gabona egy fajtához tartozott. Ez csak a búza lehetett. Egyébként ezen a vidéken szerb és horvát nyelven a gabona (žitó) ma is a búzával azonos fogalomként (szinonimaként) használatos.

A különböző gabonafajták termesztését illetően voltak eltérések. Kutason 1522-ben a búza mellett csak árpát termesztettek. Sopronban és Szörnyőegyházán még zabot is. E három gabona egymáshoz mért aránya így alakult: az árpa és a zab a termelt búzának 1/3-át, az összes gabonának pedig megközelítőleg az 1/4-ét alkotta. Ez igen nagy százalékarány, mert a szomszédos Bács megyei tizedkerületben a kenyérgabonának még az 1/10-ét sem tették ki. Másrészt a búza Bács megyében az összesen termelt gabona 93%-át képezte, a mi három falunkban pedig csupán a 76%-át, tehát valamivel több mint 1/3-át. A termelt gabona fajtái szerint tehát Kutas, Sopron és Szörnyőegyház falvak multikulturálisak voltak.

A rendelkezésünkre álló adatok azonban, sajnos, nem nyújtanak lehetőséget arra, hogy közelebről meghatározzuk a gabona és a többi mezőgazdasági termény termesztésének arányait. Ennek oka, hogy ez utóbbiak után nem fizettek tizedet. A zöldség- és esetleg gyümölcsfélék termesztésére ezekben a falvakban csupán annak alapján következtethetünk, hogy a tizedjegyzék kerteket (hortus) említ. Abból, hogy mindenszentek ünnepén (november 1-jén) és karácsonykor (december 25-én) a földesúr tisztartójának egy tyúkot adtak, vagy legalábbis kötelesek voltak adni, arra merünk következtetni, hogy Kutas, Sopron és Szörnyőegyház lakosai baromfitenyésztéssel is foglalkoztak. A Marótiak egy másik uradalmának lakosai tyúk helyett malacot adtak, ez sertésenyésztésről tanúskodik. Nem világos azonban, hogy az egyes uradalmak falvai szakosították-e magukat a baromfitenyésztés egyes ágaira?

Kutas, Sopron és Szörnyőegyház falvak lakóit, mint jobbágyokat bizonyos kötelezettségek terheltek földesurukkal, helyesebben uradalmával, az állammal és az egyházzal szemben. A földbérlet jobbágyok a földesúrnak földadót (terrarium, census) fizettek. A jobbágytelek (szesszió) bérletét évről évre megújították. A bérleti díjat készpénzben fizették a bérlemény nagyságától függően. Egész telekért 12 dénár járt egy évre. Ennek egyik felét Szent György napján, április 24-én,

a másik felét Márton-napkor, november 11-én juttatták el a földesúrnak. Fél telekért az összeg fele, 6, azaz kétszer 3 dénár járt az említett időszakban.

Abban az esetben, ha a jobbágy lakatlan helyre települt (ad loca plana), tíz évig föl volt mentve a földbér fizetése alól, a következő tíz évben pedig csupán fél telek után járó díj megadására kötelezték. Nem kétséges, hogy a földesúr, esetünkben Maróti Mátyus ily módon akarta birtokaira vonzani a munkaerőt, köztük a szerb menekülteket is. Hogy mennyire sikerült ez neki Kutas, Sopron és Szörnyőegyház esetében, nem tudjuk közelebbről megmondani, mert mint láttuk, a rovatok, melyekbe az erre vonatkozó adatokat kellett volna bejegyezni, nincsenek kitöltve. De az világosan kiderül, hogy a földbirtokos ingyentelket irányzott elő az újonnan betelepülőknek.

A földbér mellett a jobbágy köteles volt a földesúrnak átengedni fő termékeinek kilenced részét. Ezt az adót nonának vagy kilencednek nevezték. Ez ugyanannyit tett ki, mint az egyházi tized, és a jobbágyok az egyház iránti kötelezettségük lerovása után fizették. Az egyházi tizeddel ellentétben azonban, amelyet az aratás helyszínéről szállítottak el, a kilencedet a jobbágyok kötelesek voltak az uradalom központjába vagy más kijelölt helyre szállítani. A kutasi, soproni és szörnyőegyházi jobbágyok az 1476 körül keletkezett összeírás szerint ez utóbbi kötelezettségüknek Dobra helységben kellett, hogy eleget tegyenek. Úgy látszik, ebben az időben Dobra az uradalom központja volt, habár nevét Nagyhegyesről nyerte.

A jobbágyokat a tisztartóknak, a földesúr tisztségviselőinek adandó ajándékok is terhelték. Ennek a latinul victualiának vagy munerának nevezett juttatásnak az összege uradalmanként különböző volt. A kutasi, soproni és szörnyőegyházi jobbágyoknak Szent György napján 25 dénárt kellett fizetniük. Mindenszentek ünnepén és karácsonykor minden egész telek után három cipó (kerek kenyér) és egy tyúk járt ajándékba. Ezek az „ajándékok” minden uradalomban a jobbágyok anyagi állapotához voltak mérve, ily módon tehát az egyes uradalom gazdagságát és termelési profilját tükrözik.

Mint a fentiekből kitűnik, Kutas, Sopron és Szörnyőegyház jobbágyai földesúruk iránti kötelezettségeiknek, ennek az uradalomnak más falvaihoz hasonlóan, pénzben és természetben tettek eleget. Sajnos azonban a hűbéri kötelezettség harmadik válfajáról, a munkakötelezettségről az elemzett jegyzékben egyáltalán nem esik szó. Ez arra vall, hogy földesúri birtok (allódium, rezervátum, major, dominium) még nem létezett abban az uradalomban, melyhez a vizsgált falvak tartoztak. A földesúri major hiánya a 15. század végén, amikor ez a jegyzék is keletkezett, Magyarországon általános jelenség volt, nem kell tehát csodálkozni rajta.

Az uradalmon kívül a jobbágyoknak az állam iránt is voltak kötelezettségeik. Az államnak királyi adót, dicát fizettek, ha azonban a földesúr egyszersmind állami tisztségviselő is volt, akkor ezt az adónemet a maga számára szedte be. Így volt ez Kutas, Sopron és Szörnyőegyház falvak esetében is, melyek – mint láttuk – leg-

alábbis 1476-ig Maróti Mátyus macsói bánéi voltak. E három falu jobbágysai tehát a dicát neki fizették. Ennek az adónak az összegét még I. Károly Róbert magyar király (1308–1342) állapította meg portánként egy arany forintban. A latin porta (kapu) szóból származtatott portális adó egy telek után járt. Azok a jobbágyok, akiknek egy egész teleknél kevesebb földjük volt, arányosan kevesebb adóra voltak kötelezve. A féltelkesek fél forintot, a földnélküliek pedig semmit sem fizettek. Így alkalmasint adómentes volt az a két pauper is, aki 1522-ben Sopronban tűnt fel. Az 1476-os összeírás szerint azonban a dicát azoktól is beszedték, akik Kutas, Sopron és Szörnyőegyház területén „ad loca plana” települtek.

Végül e három falu jobbágysai kötelesek voltak, mint egyébként a középkori Magyarország területén minden jobbágy, a katolikus egyháznak, illetve az illetékes egyházmegyének főbb terményeik, gabona és bor után dézsmát fizetni. Mivel e három falu lakói szőlőt nem termesztettek, csupán gabonatedés fizeztetésére voltak kötelezve. Ezt juttatták el a kalocsa-bácsi érsekséghez. A tized gyűjtése kerületenként történt, és egy pap, valamint egy nemes, azaz az egyházi és a világi hatalom egy-egy képviselője végezte. A tizedgyűjtő kerület határa 1522-ben ezt a három falut két részre osztotta. Sopron és Szörnyőegyház Tamás újbácsi plébános és Varga Benedek vajszkai nemes, Kutas pedig Demeter nagybácsi pap és Szabó Dénes bélavári nemes kerületéhez tartozott.

Habár a korábbi irodalom ezt kétségbe vonta, a szerb jobbágyok ugyancsak fizették az egyházi tizedet a katolikus egyháznak, holott görögkeleti ortodox (pravoszláv) hitűek voltak. A vallási hovatartozás azonban nem járt adómentességgel. Egyébként az ezen a területen összegyűjtött tizedet elsősorban Magyarországi déli határainak a török veszély elleni védelmére fordították. A tizedgyűjtők a szerbekkel szemben azonban nem követtek el erőszakot, hiába állítja Mladen Markov a *Zavaros idők* (Smutnoeje vreme) című történelmi, helyesebben történelmietlen regényében ennek ellenkezőjét. Egyébként másokhoz hasonlóan a szerbek sem rejthették el a termést a tizedszedők elől, mert általában rögtön aratás után gyűjtötték be. Nehézség inkább abból adódott, hogy ha a tizedszedők húzták-halasztották az aratás színhelyére való jövetelt, és a termés tönkrement.

A dézsma behajtásában jelentős szerepet játszottak a falusi bírók. Az 1498. évi törvény szerint ők értesítették az illetékes végrehajtókat az aratás befejeztéről. Valószínűleg ez volt a feladata Párizsi Gergelynek és a már említett Huszár Mihálynak Kutas és Sopron esetében is. Alighanem ez utóbbi intézkedett a harmadik faluban, Szörnyőegyházán is, amelynek nem volt saját bírójja. Ha az adóbehajtók értesítésük után tizenkét nappal nem szálltak ki a szántóföldekre, a bíró szervezte meg a begyűjtést, mégpedig a dézsmaszedők kárára. A gabonát, Bácsba történő szállításáig, általában a bíró kertjében tárolták. Kutason és Sopronban azonban ez másként történt: az összegyűjtött gabonát nem a bíró, hanem Molnos István, Sopronban pedig Molnos Gergely lakos kertjében őrizték.

Mint említettük, e három falu lakosságának többsége a tizedet gabonában fizette. Egyesek azonban pénzben, pecunia christianitatisban, keresztnyépénzben rótták le adójukat. A fejenként 5–6 dénárt elsősorban a földnélküliek fizették, köztük a két említett soproni pauper is, továbbá még három személy, köztük egy özvegyasszony. Ők a lakosság 23%-át, tehát körülbelül 1/4-ét alkották. Az ezen a címen beszedett összeg 27 dénár volt. A másik faluban, Szörnyőegyházán a kötelezettek 13%-a, csak ketten fizették, összesen 12 dénár összegben. Kutason mindenki, mint említettük, gabonában tett eleget az egyház iránti fizetési kötelezettségének.

Természetesen előfordultak szabálysértések is. Ezeket a bírságok jegyzéke alapján ismerjük. Szabálysértésnek elsősorban a verekedés, mégpedig a töréssel együttjáró vagy törések nélküli verekedés számított. A töréses verekedésért nagyobb pénzbüntetés járt, mint a törés nélküliekéért. Az éjjeli verekedést elkövetőkre is nagyobb bírságot szabtak ki, mint a nappaliak tettesekre.

Mikor a földesúr, az állam és az egyház kivette a maga részét a jobbágy munkájának gyümölcséből, a földet túró embereknek a maradékból kellett anyagi létét biztosítaniuk. Ezen a ponton következett be a jobbágyság rétegződése: egyesek, mint az említett szegények (pauperek), az anyagi létezés szélén éltek, mások pedig terménytöbbletet értek el, számukra ez az anyagi jólét alapját jelentette. Hogy ezt elérjék, a gazdag parasztok bekapcsolódtak az árucserébe. Ebben az időben már megkezdődött a mezőgazdasági, elsősorban az állattenyésztési javak piacra történő termelése.

A kedvezőtlen közlekedési körülmények miatt minden 15–20 kilométeren volt piac. A falvak lakói elsősorban a legközelebbi piacokon, árusítóhelyeken igyekeztek terményeiket értékesíteni. Kutas, Sopron és Szörnyőegyház falvakhoz a legközelebbi piac Parasztin (Verbász) körülbelül 18 kilométerre, (Bács)-Keresztúr körülbelül 25 kilométerre, Kézdivásárhely Kátytól északkeletre, Újvidéknél, körülbelül 25 kilométerre és Becse 18 kilométerre volt. Paraszti piac csak 1486-ban létesült, valószínűleg éppen a meglévő piacok viszonylag nagy távolsága miatt, hogy a következő falvaknak, köztük a mi hármunkénak is legyen hol árusítaniuk termékeit.

Kutas, Sopron és Szörnyőegyház közlekedési lehetőségei, mint más közép-bácskai falvakéi is a középkorban, igen korlátozottak voltak. Mivel ezek a falvak nem hajózható vizek partján terültek el, a legközelebbi hajózható folyó, a Tisza mintegy 18 kilométer távolságra volt tőlük, szárazföldi közlekedésre szorítottak. Ez a korlátozottság mindenféleképpen megnehezítette a más vidékekkel való érintkezésüket. Arról, hogyan zajlott ez a közlekedés, nem mondhatunk semmi közlekedést, mivel ennek a vidéknek a középkori úthálózata még nincs kellőképpen földelítve. Annyi azonban tény, hogy a legközelebbi igazgatási központ, a megyeszékhely Bács, mellyel ezek a falvak érintkeztek, légvonalban 50 kilométer távolságra feküdt tőlük.

Másrészt fekvésük, illetve a fő közlekedési vonalaktól való távolságuk viszonylagos biztonságot nyújtott a töröktől. A Belgrád 1521. évi eleste után egyre gyakoribbá vált török betörések a Dél-Bácskát is elérték. A török csatározások elsősorban a nagy folyók menti településeket veszélyeztették. Így abban az évben, mikor Kutas, Sopron és Szörnyőegyház lakosainak még sikerült betakarítaniuk fáradságuk gyümölcsét, de a mintegy ötven kilométerre fekvő Tisza menti Zsablyának és a Duna menti Vásárosváradnak, a mai Újvidéknek a termését megsemmisítették a Jahja pasa fia, Bali bég vezette rablócsapatok.

Sorsukat azonban a vizsgált falvak sem kerülhették el. Mindössze négy évvel az általunk hivatkozott dézsmajegyzék keletkezése után, 1526-ban, visszatérően a mohácsi hadjáratból, II. Szulejmán szultán hada feldúlta a Bácskát. Nehéz föltételezni, hogy éppen ezt a három falut elkerülte a vész. Ha azonban ez a csoda valamilyen véletlen folytán mégis bekövetkezett, később osztozva a többi környékbeli település sorsában, egész biztosan elpusztultak. Némely felégetett helységek egyike-másika a helyzet megnyugvása és az oszmán hatalom megszilárdulása után megújult. A lerombolt falvak romjain új élet sarjadt. Kutas, Sopron és Szörnyőegyház azonban egyszer s mindenkorra eltűnt a lakott települések sorából.

Life in Three Villages in the Region of Bácska at the Turn of the 15th-16th Century

The memory of once Kutas, Sopron and Szörnyőegyház is today preserved in the toponyms of the plains around Szenttamás. They were first mentioned in a manorial record of Nagyhegyes. Up to 1476, this land was owned by Hungarian nobleman Mátyus Maróti. The reason for the choice of these three villages is that only the three of them were mentioned in a record about half a century later, around 1520. This source was the church tax record of the archbishopric of Kalocsa–Bács. The comparison of these two primary sources gives a rather complete image of life in the mentioned villages during the 15th-16th century. It is generally known that in the Middle Ages life in villages changed very slowly. The period in which the life of Kutas, Sopron and Szörnyőegyház is observed is merely a fragment of a longer age, from 1351 to 1526, as determined by Hungarian village explorers – primarily by Ignác Acsády and István Szabó. Therefore, although the facts date back to the 16th century, they are considered valid for the previous period as well.

Keywords: Kutas, Sopron, Szörnyőegyház, archbishopric church tax record, manorial record, 15th century